

Ivan Broz slično se izjasnio Antunu Radiću. Broz je djelovanje zagrebačke škole ocijenio kao zabludu i velikom štetom za Hrvate, a zatim je napomenuo da je „bosanskohercegovačka vlada uvela fonetički pravopis, a uveden je i u hrvatske škole u Dalmaciji“: „Ostanemo li mi kod [morfološkoga] pravopisa, mi ćemo ove krajeve izgubiti“ (Stoljeća, 2001.: 401.).

Nakon tiska Brozova pravopisa iz 1892. godine Zemaljska vlada u BiH počela je pravopisna pravila za BiH usklađivati prema Brozovu pravopisu, a u nekim pojednostima prema posebnostima koje su se razvijale u Srbiji.

Nastavit će se u sljedećem broju.

U POVODU OBJAVE HRVATSKOGA PRAVOPISA INSTITUTA ZA HRVATSKI JEZIK I JEZIKOSLOVLJE

Griješe li grješnici ili grešnici?

Nataša Bašić

U očljivo je da i u papirnoj inačici Institutova pravopisa nema definicije hrvatskoga standardnoga jezika, iz koje bi jedino mogla izići uspostava normativnih načela i njihovo možebitno hijerarhiziranje, ako je ovo posljednje u propisniku kakav je pravopisni priručnik uopće potrebno, napose kad je najavljeno da će novi pravopis riješiti sve dvojbe i prijepore.

Namjesto toga, pravopis započinje poglavljem Slova, u kojem se parafrazira članak iz Ustava prema kojem je u službenoj uporabi u Republici Hrvatskoj hrvatski jezik i latinično pismo, iako je strukovnjacima jasno da hrvatski jezik i hrvatski standardni jezik nisu isto. Hrvatski je standardni jezik naime jedna od nekih pojava hrvatskoga jezika, sociolingvistička činjenica i poseban normirani nadorganski idiom kojim su na jedinstven način tijekom povijesnoga razvitka obuhvaćene njegova zapadnoštokavska, kajkavska i čakavska sastavnica (v. Lukežić, 2013.: 298. – 305.), a odlikuje ga jekavska osnovica.

Izostavljanjem definicije hrvatskoga standardnoga jezika i njegove jekavske osnovice otvorio se prostor za normiranje dijela oblika koji izmiču načelu sustavnosti, koje je jedno od temeljnih pri izradbi jezikoslovnih priručnika, a koje se i u ovom pravopisu s razlogom visoko vrjednuje i kojemu se teži. Nadalje, izostavljen je i prikaz ukupnoga fonološkoga inventara hrvatskoga standardnoga jezika, kojemu su trebali biti pridruženi slovni znakovi, kao i moderni prikaz mreže razlikovnih obilježja njegovih članova te izdvajanje onih koja su ključna pri glasovnim promjenama našega pretežno izgovornoga pravopisa na morfemskim granicama, a onda, posljedično, i smjenama fonema te njihovu pravopisnom bilježenju.

Posebno je prijeporno izostavljanje dvoglasnika *ie* iz fonološkoga sustava, napose stoga što je on u radnoj inačici iz travnja 2013. bio prikazan njegovim punopravnim članom. Iako u suvremenoj kroatistici pogledi na njegov fonološki položaj nisu jedinstveni, u prvom redu zbog jezikoslovnoga nerazumijevanja naravi njegovih *je*-inačica, koje su fonemski sljedovi, a ne fonemi, ipak je u znanstvenoj literaturi prevladalo mišljenje da je dugo *ie*, koje se bilježi troslovom *ije*,¹ poseban fonem hrvatskoga standardnoga jezika, i to dvoglasnik. Takvim je prikazan i u Institutovoj Hrvatskoj gramatici iz godine 1997. pa stoga još više čudi njegovo izostavljanje iz Institutova pravopisa.

Pravopis s razlogom ne govori o *jatu* jer je jat dijakronijska činjenica i nije mu mjesto u sinkronijskom opisu fonološkoga sustava suvremenoga hrvatskoga standarda, ali namjesto dvoglasnika i njegovih inačica sada u pravopisu stoji samo „ije/je/e“ bez ikakve jezikoslovne odrednice, dok su u prethodnim podjeljcima *č, ć, dž, đ, j* definirani kao „glasovi“.

Pojedinci osporavaju dvoglasničku narav *ije* zbog njegova izgovora, iako je to pitanje davno riješeno u hrvatskom jezikoslovlju. Tvrdi se da se dvoglasnički izgovor može naći samo u nekim dijalektima, primjerice u Dubrovniku ili središnjoj Bosni, ali da u samoj Hrvatskoj govornici velikom većinom izgovaraju obično dugo *jē*, koje se od „kratkoga odraza jata“ razlikuje u tom što se *j* ne spaja sa *l* i *n* u *lj, nj*, ali da to taj glas nipošto ne čini dvoglasnikom poput onoga kakav izgovaraju kajkavci u *sviet*, ili dijalektalni štokavci i čakavci u *mieso*.

Budući da dijalektalne pojavnice, pa i one u govoru Dubrovnika, ne mogu danas određivati sastav fonemskoga sustava hrvatskoga standardnoga jezika, on se mora definirati iz drugih izvora i na drugi način. Hrvatska pisana baština do polovice 20. st. vrvi primjerima s *ie*-zapisima u različitim slovnim sustavima ne samo u organskim idiomima nego i u književnoj štokavštini (o posljednjem v. Vončina, 1993.), što upućuje na zaključak da je dvoglasnik sastavnicom fonološkoga sustava ukupnoga hrvatskoga jezika.² Njegov je slovni položaj u suvremenom hrvatskom jezikoslovlju definirao Bogoslav Šulek odredbom da se dugi slogovi pišu s *ie*, a kratki s *je* (Šulek, 1854.: IX.). Nakon Brozove slovopisne preinake *ie* u *ije* godine 1892. *ie* je u pismu živjelo još nekoliko desetljeća, a onda pod pritiskom obvezujuće vladine slovopisno-pravopisne odluke u tom pravopisu postupno nestaje iz javne porabe i biva zamijenjeno troslovom *ije*.

Je li time dvoglasnik prestao postojati u fonološkom sustavu? Kad bismo prihvatili takvu interpretaciju, to bi značilo da slovopis utječe na fonološki sustav, a ne da je proces obratan i uzrokovan strukturnim odnosima među članovima fonološkoga sustava. Drugim riječima, znači li to da bismo, primjerice, zbog prevladavajućega

¹ Uz nekoliko izuzetaka koji se bilježe s *je*.

² Opstojnost dvoglasnika u sustavu ne dovodi u pitanje istodobno pisanje tijekom povijesti kratkih i dugih dvoglasničkih pojava dvoslovom *ie* (*besiede, liepe*).

oslabljenoga izgovora kratkoga zanaglasnoga [i] u mnogim hrvatskim štokavskim organskim idiomima trebali uvesti u standardni fonološki sustav novi fonem, odnosno izbaciti takvo *i* iz standardnoga jezika? Nadalje, znači li to da bi se povratkom *ie* vratio i dvoglasnik u fonološki sustav? S tim u vezi je i pitanje interpretacije osobnih imena i prezimena hrvatskih građana pisanih s dvoglasnikom (*Cvieta; Stiepo; Sli-epčević*) kakve nalazimo zabilježene u aktualnim telefonskim imenicima, koji su, složiti ćemo se, činjenica hrvatskoga standardnoga jezika a ne dijalekta. Što s njima?

S dvoglasničkim je raslojavanjem u standardnom jeziku povezano i pisanje kratkih slogova *s je*-inačicama i tzv. pokrivenoga *r*. Institutovo obrazloženje kako „pisanje *je* ili *e* iza pokrivenoga *r* nije u pravome smislu pravopisno pitanje jer dvostrukosti postoje u izgovoru“ (str. 19.) posvemašnje je nerazumijevanje problema. Niti je takvo pisanje pitanje izgovora, niti je ono novo u smislu simboličkom, kako se u nekim osvrtima navodi, ni u stvarnom, niti se ono u govoru ostvaruje nespon-tano. Upravo suprotno: povijest ne samo modernoga hrvatskoga pravopisanja nego i višestoljetna povijest hrvatskoga pravopisanja obiluje potvrdama za *pogrješku* (naravno u odgovarajućim slovopisima) te se može reći da je upravo *pogreška*, a ne *pogrješka*, nešto nenaravno i nespon-tano. Dapače, pisanje *rje* u *pogrješki* ni po čem se ne razlikuje od onoga u *crjepovi, vrjedniji, strjelica*. Ako se u normativni izbor uvodi načelo sustavnosti, kako to s pravom čine institutovci, onda su sustavni upravo jekavski likovi *pogrješka* i *strjelica*, jednako kao *bezgrješan, prječi, sprječavanje*. S tim u vezi je i sustavno načelo kraćenja slogova *s ije* u *je*, neovisno o suglasniku koji mu prethodi i o morfološkom okružju. To postaje sustavno pravilo, a tek onda se navode i sociolingvistički obrazlažu izuzetci sa *e* te donosi njihov popis.

Uvođenje izgovora kao činjenice govorne razine u pitanje određivanja ustroja fonološkoga sustava kao činjenice jezične razine nije znanstveno opravdano. Dapa-če, ovdje je riječ o nekritičkom i anakronom prihvaćanju dijela zabluda hrvatskoga jezikoslovlja, koje u nas ima dugu povijest i trebala bi cijela knjiga da se potanko izloži na koje je sve načine i uz koje „razloge“ provedeno dejekaviziranje hrvatske standardne osnovice, a kao krajnji slučaj valja spomenuti odluku pravopisnoga škol-skoga pododбора iz 1877. koji je čak normirao da se iza *r* u svim kratkim slogovima uvijek piše *e*, bez obzira je li riječ o pokrivenom *r* ili nije (*vreća, mreža, redji*), a tvorenice s predmetkom *pre-* da se pišu samo sa *e* bez obzira na duljinu naglašenoga sloga: *prevod, prelaz, prevoditi, prelaziti* (Mrazović, 1877.: 218.).

Zanimljivo je pratiti kako su se u posljednjim dvama stoljećima vrtložile pole-mike i kako su normativne odluke u dijela jezikoslovaca bivale sve proturječnijima. Nakon Pere Budmanija prvi je među vukovcima, godinu dana uoči izlaska Brozova pravopisa, Milan Rešetar pokušao utvrditi fonološki položaj i jednosložnu vrijednost duge dvoglasničke pojavnice u štokavskim jekavskim govorima te revidirati Ka-radžićevu fonetsku interpretaciju i zapis duge inačice *ije*, koja implicira dvosložni ostvaraj na čitavom štokavskom području (Rešetar, 1891.). Rešetar polazi od teze da se praslavensko jat u jekavskim štokavskim govorima razvilo u dugi dvoglasnik *ie*

(tj. *vě*). Redovito ga nalazi u slogovima pod uzlaznim naglaskom (vukovsko *rijèka*) ili u nenaglašenim slogovima (vukovsko *kòlijevka*). Pod silaznim naglaskom (*vjèk*) nalazi ili jednosložni dvoglasnik (*vvék*) ili dvosložni slijed (*vjèk*). Kada se pak u pjesništvu *ijè* metrički dijeli na dva sloga, onda se prvi član dvoglasnika *v* izgovara kao poseban slog, a drugi zadržava duljinu, tako da od *rveka* biva *riveka*, ali nikada *rijèka* (Rešetar, 1891.: 593.). Rešetarov je kasniji zaključak da se jekavsko područje ima „razdijeliti u dvije zone – zapadnu i istočnu, od kojih prva ima, mnogo češće negoli druga, za praslav. vokal *ě* u dugim slogovima jednosložan refleks, naročito ako ti slogovi nijesu akcentuirani, a gotovo redovno kad su pod uzlaznim akcentom“ (Rešetar, 1942.: 211.).

Rješenja u Brozovu Hrvatskom pravopisu 1892. krenula su međutim usuprot hrvatskoj tradiciji i Rešetarovoj lingvističkoj argumentaciji. Ona su u potpunosti preuzeta iz Karadžićevih Glavnih pravila za južno narječje iz 1850. i u fonološkoj interpretaciji i u slovnom ostvaraju. Broz dakle normira bilježenje duge jatovske inačice troslovom *ije* namjesto dotadašnjega dvoslova *ie*, što je, nesumnjivo, bio njegov najslabiji normativni potez.

Unatoč novoj obvezujućoj pravopisnoj normi o bilježenju duge dvoglasničke inačice troslovom *ije*, u Hrvatskoj su od Zagreba do Dubrovnika, od Rijeke do Broda na Savi godinama nakon uvođenja Brozova pravopisa pokretana glasila s tradicionalnim hrvatskim bilježenjem *ie*: *Lovačko-ribarski viestnik* (Varaždin – Križevci – Zagreb, 1896.), *Vinogradarski i voćarski viestnik* (Zagreb, 1898.), *Dnevničarski viestnik* (Zagreb, 1898.), *Sisački viestnik* (Sisak, 1900.), *Radiša privredi i pouci. List za hrvatski, seljački, radnički, obrtnički i trgovački svijet* (Zagreb, 1902.), *Slobodna rieč* (Zagreb, 1902.), *Viestnik hrvatskih konobara, gostioničara i kavanara* (Zagreb, 1903.), *Viestnik sreće* (Zagreb, 1904.), *Hrvatska rieč* (Šibenik, 1905.), *Gostioničarski viestnik* (Zagreb, 1906.), *Poštanski viestnik* (Zagreb, 1906.), *Materinska rieč* (Brod na Savi, 1907.), *Riečki novi list* (Sušak – Rijeka, 1907.), *Novogradiški viesnik* (1908.), *Riečki glasnik* (Sušak – Rijeka, 1908.), *Obrtnički viesnik* (Zagreb, 1909.), *Učiteljska rieč* (Grubišno Polje, 1911.), *Brzovjni viestnik* (Zadar, 1912.); Narodne su novine pisale *ie* sve do 1918., kada prelaze na *ije*, a prvi tekst objavljen *ije*-inačicom bio je, ni manje ni više, nego Ustav SHS!

Slogove s pokrivenim *r* za kojim slijedi *je* dvoglasničkoga podrijetla Broz rješava kao i Karadžić 1850., gotovo doslovce se povevši za njegovim proturječnim pravilom. Točka 14. Brozova pravopisa glasi: „U takim događajima, kad bi se u južnom govoru našlo *je* za glasom *r*, gubi se redovno glas *j*, te ostaje samo *e*; npr. *vremena*, *zapreka* ...“. U Karadžića to je 3. točka Glavnih pravila za južno narječje, koja glasi: „Poslije *r* izgovara se u ovome događaju kao *e*, n. p. *pred*, *preko*, *pretopiti*, *sreća*, *vreća*, *ždrebeta*, *jastrebovi*, i t.d. Istina, da sam ja u Tršiću još u djetinjstvu slušao *rječit*, *grješnik*, *grješnica*, ali u Dubrovniku i u Crnoj gori, govori se *grešnik*, *grešnica*, i t. d. Ovako su i Rusi u današnjemu slavenskom jeziku na ovakijem mjestima pomotali *e*, mjesto *ѣ* kao što je malo prije napomenuto“. Utjecaj je bjelodan, čak i

u stilizaciji. Međutim, Karadžićevo, pa onda i Brozovo pravilo u osnovi nije točno. Kada bi se ono primijenilo, onda bi se moralo pisati *rešenje, rečit, rečica* itd., a to ni jedan ni drugi ne čine. Naime, obojica ne preciziraju da pokriveno *r* podrazumijeva samo položaj skupine *rě* iza suglasnika u osnovi riječi, dakle *-Srje*. Iz Karadžićeva se navoda osim toga sasvim jasno vidi da je on 1850. godine propisao jednu od dviju mogućnosti koje su u to vrijeme u govorima bile žive.

Unatoč pravilu, Karadžić je već u svom Srpskom rječniku 1818. i u kasnijem izdanju 1852. zabilježio i *pogrješku* i *strjelicu*, što se može izravno povezati s utjecajem hrvatskih rječnika, kojima se obilno služio 1818., nalazeći ondje obilje potvrda za pisanje *Srje* u dugim i u kratkim slogovima, primjerice: u Della Belle *grjeh, grjehota, grjesčiti, sagrjesćenje, sagrjescivati; strjegljac, strjegljalac, strjegljalica, strjegljanje, strjegljati, strjeliti, strjelonosni, strieglivati, ustrjeliti*; u Stullija *grjeh, grjescan, grjescnik, grjescitejica, pogrjesčiti, pogriescno, prigrjesćenje, prigrjesscka; strjela, strjelicca, strjeljac, strjeljacs, strjeljacsicca, strjeljnica, strjelomet, strjelonosac*. I u Brozovu pravopisnom rječniku (I. i II. izd.) stoje *bezgrješan, grjehota, grjehovan, grješan, grješić, grješnica, grješnik, krjepak, krjepost, nadstrjeljivati, odrješivati, pogrješka, strjelica, strjeljač*, a u predgovoru drugomu izdanju Broz piše *potkrjepljivati*. U tekstovima pak onih koji su se dosljedno držali spomenutoga pravila i pisali *Sre* u kratkim slogovima, mogu se naći jedinstveni primjeri sa *Srje*, primjerice u Nikole Andrića, koji sustavno piše *uzrječica* (Andrić, 1911.: 68., 121.), što je normirano istom u hrvatskim pravopisima 1942. i 1944.

Godinu dana nakon izlaska Brozova pravopisa objavljuje Maretić raspravu Dali ie ili ije? u kojoj podsjeća Rešetara da je on, kao i sam Maretić, vukovac, pa mu još teže pada Rešetarovo zauzimanje za pisanje *ie*, jer da je time bliži poimanju zagrebačke škole negoli Karadžićevu i Daničićevu. Tvrdio je da Karadžić nije poznao štokavske jekavske govore s jednosložnom dugom jatovskom alternantom kakve opisuje Rešetar, što nije točno, jer ih Karadžić izrijeком spominje u Predgovoru Rječniku iz 1818. (str. XI.). Dvije godine kasnije, pobijajući Strohalov navod u njegovoj slovnici iz 1893. prema kojem „slitni glas ne prelazi sa nepčanim *j* u jedan nepčani suglas *lj*, kad je *j* dio od *je* (= starosl. ѣ), n. pr. *ljeto, voljeti, željeti*“, Maretić tvrdi da „književni naš jezik poznaje danas samo ѣто, вољети, желјети, а лјето, волјети, желјети *ne poznaje nikako*“ (Nastavni vjesnik, 1895.: 97.; istaknula N. B.). Teško je povjerovati da jezikoslovac Maretićeva formata nije poznao Karadžićeve navode iz 1818. godine te Babukićeva i Mažuranićeva gledišta o dugoj jatovskoj alternanti jednosložnoga ostvaraja, kakva oni izlažu u svojim slovnicaма.

Maretić je zamjerao i objavljivanje starih dubrovačkih pisaca u tradicionalnom hrvatskom slovpisu s dvoglasničkim *ie* na mjestu duge jednosložne alternante. Rešetar je naime 1917. objavio u 24. knjizi niza Stari pisci hrvatski pjesme Ignjata Đurđevića tako što je na mjestu dugoga starohrvatskoga jata kada je jednosložno pisao *ie*, a kada je dvosložno troslov *ije*. Svoj je postupak obrazložio time što se nije mogao odlučiti da piše *ije* ondje gdje je Đurđeviću jednosložno „jer bi se tijekom

unijelo u izgovor Đorđićev nešto, čega nije bilo ni u njegovu ni uopće u dubrovačkome izgovoru njegova vremena“ (Stari pisci hrvatski, 1917.: LVII.). Pri tom se poziva na svoje rasprave u kojima je potanje pisao o tom problemu (Archiv für slavische Philologie, 13, 1891.; Rad JAZU, 134, 1898.). Maretić je intervenirao nakon što je i Đuro Kőrbler postupio isto, priređujući Gundulićeva djela 1919. Argument mu je bilo Kőrblerovo troslovno bilježenje duge jatovske alternante *ije* u proznim djelima. Ako je stih nalagao jednosložni izgovor, proza to ne traži, čemu onda troslov, pitao je. Pa čak da i nisu Dubrovčani izgovarali dvosložno *ije*, to ne priječi, tvrdio je, da se na tim mjestima danas ono ne piše. Rezolutno je zaključio: „1. Rešetar nije dokazao, da je dugo *ĳ* u starom dubrovačkom govoru imalo jedan slog (i ako on misli da je dokazao) – 2. a da je i dokazao, ni onda ne bi trebalo u toj točki odstupati od naše današnje grafike, samo bi trebalo da na umu držimo razliku između današnjega i između staroga dubrovačkoga izgovora“ (Maretić, 1920.: 105.).

I u Gramatici iz 1899. Maretić ostaje pri Karadžićevim rješenjima pa normira dvosložni ostvaraj duge jatovske alternante s troslovom u zapisu. Pravilo pokrivenoga *r* u Maretića je riješeno kao i u Karadžića: u južnom govoru *ě* prelazi u *e* (*mreža, sresti, vreti, zreti, bregovi, vremena, trebati, sredina, srednji, okoreti, rezati, prestati, prepisati, predrag...*). No Maretić ima važnu napomenu: „ali taj zakon nije do kraja proveden (...) te ima riječi, gdje iza *r* stoji je mjesto staroga *ě*: *grjehota, grješan, grješnik, pogrješka, strjelica, strjeljač, nadstrjeljivati, korjenčić, gorjeti, rječica, rječit, starješina, starjeti*“ (str. 104.). Potom navodi dvostrukosti u Karadžića, pa primjere u kojima se ne slažu Karadžić i Daničić: u Karadžića *krepak, krepost*, u Daničića *krjepak, krjepost*, u Karadžića *prvenac*, u Daničića *prvjenac*.

Maretićeva kolebanja i nedosljednost u normiranju dvoglasničkih inačica govore u prilog tvrdnji da je hrvatska porabna norma cijelo vrijeme bila u suprotnosti s onim što su on i njegova škola propisivali. Kada je Gramatika iz 1899. već bila prelomljena i priređena za tisak, Maretić u drugom dijelu Predgovora, gdje su ispravci i dopune, umeće odlomak u kojem se nazrijeva zrno sumnje u ono što čini: „Ja dakle nikako ne mogu pristati s onima, koji kažu, da se govori *sjěno, rjědak* bez ikakvoga *i*, već samo dopuštam, da je to *i* veoma kratko“ (str. III. – IV.). Maretić je još 1884. godine u Filologičkom iverju (Vienac, 26: 418.) odbacivao hrvatski izgovor [*sjěno, rjědak*] kao nenarodni, iako je bio, kako sam potvrđuje, u Hrvatskoj „običan“. Odbacivao ga je stoga što „takvo izgovaranje ne odgovara pisanju, kako ga je uveo Vuk slijedeći pravi govor hercegovački, u kojemu se jasno u riječima *sijeno, rijedak* čuju iza *s* u prvoj i *r* u drugoj glasovi *i* i *j*.“ Maretić u tom članku prigovara onima koji izgovaraju [*sjěno, rjědak*] da taj izgovor ne odgovara tradicionalnom hrvatskom slovopisu *sieno, riedak*, za koji pak drži da se ne „bi baš moglo reći da ne valja“ iako on sam voli pisati *sijeno, rijedak*, „držeći da je tako zgodnije“. Dakle, Maretić tu izravno priznaje da Hrvati nisu imali nikakvih razloga mijenjati tradicionalno hrvatsko bilježenje *ie*. Ono što je on prepoznavao i opisivao kao izgovor [*j*], bio je zapravo prvi član dvoglasničkoga fonema /ve/.

Bilježenje *ije* za dugu jatovsku alternantu zadržano je u hrvatskom slovoписu do 1941. godine, kada se utvrđuje da je „hrvatski službeni i književni jezik štokavsko narječje jekavskoga odnosno iekavskoga izgovora“ te da se u slogovima u kojima je u ikavskom govoru dugo *i* „ima izgovarati i pisati *ie*“ (prema Klaić, 1942.: 17.).

Iako je moderna povijest prijepora o naravi dvoglasnika u hrvatskom fonološkom sustavu duga i bibliografski toliko opsežna³ da se moglo dobiti općeprihvaćeno rješenje, u suvremenom je jezikoslovlju bitka s fonološkoga premještena na pravopisno tlo i sukob jezikoslovaca o tom treba li iza pokrivenoga *r* pisati *je* ili *e*. Navode se razlozi za i protiv, pa se tako pišu i pravopisi: Novosadski je u težnji da što više približi tzv. zagrebačku i beogradsku varijantu književnoga jezika proveo 1960. sustavnu ekavizaciju u tom odsječku (*pogreška, strelica; čak modreti, ogrev*), a tako su dijelom morali postupiti i Babić, Finka i Moguš u Hrvatskom pravopisu iz 1971. (*pogreška, strelica; modrjeti, ogrjev*) te Anić i Silić u Pravopisnom priručniku hrvatskoga ili srpskoga jezika iz 1986. (*pogreška, strelica; ogrev*). Nakon 1990. i hrvatskoga državnoga osamostaljenja nije više bilo razloga za takvim jezično-pravopisnim ustupcima pa se tu očekivala uspostava hrvatskoga jekavskoga sustava, ali se, na žalost, to nije dogodilo. Pri dijelu novosadskih rješenja ostali su Anić i Silić u svom Hrvatskom pravopisu iz 2001. (*pogreška, strelica; ogrjev*), Matičin Hrvatski pravopis iz 2007. (*pogreška, strelica; modrjeti, ogrjev*) i Institutov Hrvatski pravopis iz 2013. (*pogreška, strelica; modrjeti, ogrjev*). Vijeće za normu hrvatskoga standardnoga jezika (s osloncem i na Babićeve argumente u knjizi Temelji Hrvatskomu pravopisu) i hrvatski pravopisi Babića, Finke i Moguša, odnosno Finke i Moguša te Hrvatski školski pravopis Babića, Ham i Moguša uspostavljaju jekavski sustav *pogrješka, strjelica; modrjeti, ogrjev*.

Protivnici jekavizacije standardne osnovice u tom pravopisnom odsječku navodili su svojedobno, uz višestruko potvrđene *e*-pojavnice u hrvatskim izvorima, i izgovorne poteškoće pri bilježenju *je*-pojavnica (dio jezikoslovaca misli da je upravo razjednačivanje razlogom pojavi *e*-oblika). Danas se navode i neki netočni povijesni razlozi, među kojima se posebno izdvajaju dva: Prvi: kao dokaz ispravnosti normiranja *e*-likova u kratkim slogovima dvoglasničkoga podrijetla navodi se Hrvatski (korienski) pravopis Franje Cipre i Bratoljuba Klaića iz godine 1944., koji ima samo takve likove, a prešućuje se da je sve do odlaska u tiskaru radna inačica toga pravopisa imala *je*-likove te da se još uvijek ne zna tko je i u kojim okolnostima taj pravopis na kraju ekavizirao. Drugi: Zabranjeni Hrvatski pravopis Franje Cipre, Petra Guberine i Krune Krstića iz 1941. ima vrlo mnogo *je*-likova u kratkim slogovima u pojedinim riječima (*bezgrješan, bezgrješnost, crjepovi, crjepar, crjepovlje, drjemovan, grjehota, grješan, grješnica, grješnički, grješnik, krjesovi, modrjeti, nepogrješiv, ogrjev, pogrješan, pogrješiv, pogrješka, strjelica, strjelovit, strjeljač, strjeljana, strjeljivo, suždrjebna, vrjesovi, vrjednoća, vrjednosnica, vrjednota, ždr-*

³ Na kraju je članka navedena važnija.

jebad, ždrjebanje, ždrjebica, ždrjepčić), u kategoriji nesvršenih glagola (*odrješivati, okrjepljivati, potkrjepljivati, prostrjeljivati, razdrješavati, sprječavati, zaprječivati*), u glagolskih imenica (*odrješenje, otrježenje, razrjeđivanje*), u pridjevnom stupnjevanju (*trijezniji* (!), *vrjedniji*). Na predstavljanju njegova prvotiska u izdanju Artresora u Zagrebu 1998. jedan je od predstavljača, Josip Silić, rekao da su „autori tu pogriješili“. Teško da bi znalci Krstićeva i Guberinina kova pogriješili. Prije će biti da su ta rješenja u potpunom raskoraku sa Silićevim pogledima i rješenjima u njegovim radovima i pravopisima, u kojima pretežu *e*-likovi, čak i *ogrev*, unatoč učvršćenju hrvatskoj porabnoj *je*-normi *ogrjev*. Budući da je Josip Silić danas jedan od trojice članova Upravnoga vijeća Instituta, njegova gledišta nisu nevažna, a time se istodobno otvara i ključno pitanje koliko institutsko Upravno vijeće svojim sastavom odražava stvarno stanje struke u ovom trenutku i je li ga uopće cjelovito odražava.

Kad je Institut najavio nov i moderan pravopis, dio se jezikoslovaca bio ponadao da će upravo u odsječku bilježenja dvoglasničkih inačica Institut povijesno iskoračiti u budućnost i za dugu inačicu uvesti jednostavno dvoslov *je* s osloncem i na povijesnoj baštini i na strukovnim razlozima koje su, uz spomenute, navodili i drugi hrvatski jezikoslovci (primjerice Ilija Abjanić, Slavko Pavešić, Ivo Škarić, Mile Mamić). To se nije dogodilo. Institut je ostao vjeran troslovu *ije* i *pogreški*.

Nastavit će se u sljedećem broju.

Literatura

- Bakran, J., 1996., Zvučna slika hrvatskoga govora, Zagreb
Barić, E. i sur., 1997., Hrvatska gramatika (drugo promijenjeno izdanje), Zagreb
Bašić, N., 1996., Slovoispis i pravopis Ilije Abjanića, Riječ, 2, Rijeka
Broz, I., 1892., Hrvatski pravopis, Zagreb (drugo izdanje 1893.)
Brozović, D., 1973., O ortoepskoj vrijednosti dugoga i produženoga ijekavskog jata, Jezik, 20., br. 3. – 5., Zagreb
Brozović, D., 1991., Fonologija hrvatskoga književnog jezika, Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika, Zagreb
Brozović, D., 1997., O pravopisu i dvoglasniku pisanome *ije*, Jezik, 45., br. 1., Zagreb
Ham, S., 2000., Školska gramatika hrvatskoga jezika, Zagreb
Jelaska, Z., 2004., Fonološki opisi hrvatskoga jezika, Zagreb
Klaić, A. B., 1942., Koriensko pisanje, Zagreb
Klaić, A. B., 1944., Hrvatski pravopis, Zagreb (suautor Franjo Cipra)
Lončarić, M.; Zečević, V., 1999., Još o dvoglasniku pisanom *ije*, Jezik, 46., br. 3., Zagreb
Lukežić, I., 2013., Zajednička povijest hrvatskih narječja, 1, Fonologija, Zagreb
Mamić, M., 2009., „Jat“ kao pravopisno, pravogovorno i didaktičko pitanje i Brozovićev prinos njegovu rješavanju, Zadarski filološki dani, 2, Zadar
Maretić, T., 1893., Dali *ie* ili *ije*? Nastavni vjesnik, 1, Zagreb
Maretić, T., 1899., Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb

- Maretić, T., 1920., Dvije najnovije knjige „Starih pisaca hrvatskih“, Ljetopis JAZU, 34, Zagreb
- Mrazović, L., 1877., Ob ustanovi hrvatskog pravopisa, Vienac, 14, Zagreb
- Pavešić, S., 1975., O izgovoru i pisanju ijekavskoga refleksa dugoga jata, Jezik, 22., br. 3., Zagreb
- Pranjković, I., 1998., Je li dugi refleks jata fonem ili morfonem?, Jezik, 45., br. 5., Zagreb
- Raguž, D., 1992., Jednosložna zamjena dugoga ě u hrvatskom jeziku, Jezik, 39., br. 5., Zagreb
- Raguž, D., 1997., Praktična gramatika hrvatskoga jezika, Zagreb
- Rešetar, M., 1891., Zur Aussprache und Schreibung des ě im Serbokroatischen, Archiv für slavische Philologie, 13, Berlin
- Rešetar, M., 1942., Izgovor i pisanje praslav. vokala \ u dugim slogovima, Rad HAZU, 273., Zagreb
- Silić, J., 1995., Morfologija hrvatskoga književnog jezika, Zagreb
- Silić, J., 2001., Hrvatski jezik, 1., Zagreb
- Škarić, I., 1985., Slovo, glas i fonem *j*, Jezik, 32., br. 5., Zagreb
- Škarić, I., 1991., Fonetika hrvatskoga književnog jezika. Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika, Zagreb
- Škarić, I., 1996., Što s hrvatskim standardnim refleksom dugoga staroga jata?, Govor, 13, br. 1. – 2., Zagreb
- Šulek, B., 1854., O dvoglascu *ie*, Neven, 2., Zagreb
- Težak, S.; Babić, S., 1991., Gramatika hrvatskoga jezika, Zagreb
- Turk, M., 1992., Fonologija hrvatskoga jezika (raspodjela fonema), Rijeka
- Vončina, J., 1993., Hrvatski jekavski dugi jat. Preporodni jezični temelji, Zagreb
- Vukušić, S., 1991., Podrijetlo jednosložnog izgovora dugog ijekavskog jata u hrvatskom književnom jeziku, Jezik, 38., br. 4., Zagreb

PITANJA I ODGOVORI

I TAKO DALJE, KAKO DALJE?

U svakodnevnoj komunikaciji gotovo svaki govornik hrvatskoga jezika upotrebljava svezu *i tako dalje*, nekima je ona čak i poštapalica, a vjerojatno je da će ju i u tekstu često i napisati. Tada će češće upotrijebiti njezin skraćeni oblik. Međutim, rijetki će se doista i zapitati zašto

se kratica *itd.* piše sastavljeno, bez bjelina između veznika *i* i ostalih dviju riječi. To je pitanje doista zanimljivo, ako uzmemo u obzir da se slične kratice, odnosno kratice kraćene po istom kriteriju, drugačije zapisuju (*i d. – i dalje, i sl. – i slično, i dr. – i drugo*).

Evo kako pisanje kratice *itd.* bilježe hrvatski pravopisi od konca 18. stoljeća do danas:

Pravopisni priručnik	Kratica
Kratki navuk za pravopiszanye horvatzsko za pötrebnozt narodnih skol, Budim, 1779.	y t. d.
Uputjenje k' slavonskomu pravopisanju, Budim, 1779.	i t. d. ¹
Naputchenyje za horvatzki prav chteti y pizhati, Budim, 1808.	i t.d.